

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 131 2010

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se.
Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2011 och för recensioner 1 september 2011. Den som sänder in material till *Samlaren* anses medge digital publicering.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-28-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2011

Pohl här kan ses som en föregångare i sin skildring av pojkers vänskap.

Trots en del kritiska påpekanden vill jag framhålla att NJs avhandling är ett viktigt bidrag till barnlitteraturforskningen. Jag har efterlyst en bättre disposition, en annan balansering av stoffet, en i vissa fall bredare kontext, tydligare definitioner och resonemang kring vissa begrepp. Det hindrar inte att jag tror att avhandlingen kan bli till avsevärd nytta. De noggranna analyserna och den fylliga genomgången av Pohls liv och författarskap gör att studien kan vara av stort värde, bl.a. för lärare och för skolans svenskundervisning. Tack vare att avhandlingen är så informationsrik kan den också vara en viktig utgångspunkt för kommande forskning om Peter Pohl.

Lena Kåreland

Mia Franck, *Frigjord oskuld. Heterosexuellt mognadsimperativ i svensk ungdomsroman* (Svenska barnboksinstitutets skriftserie nr 106). Åbo Akademis förlag. Åbo 2009.

Mia Francks avhandling *Frigjord oskuld. Heterosexuellt mognadsimperativ i svensk ungdomsroman* är den första större studien om hur (hetero)sexualitet gestaltas och fungerar som norm i svenska ungdomsromaner. Det är ett välkommet bidrag som bryter ny mark inom litteraturvetenskapen.

Primärmaterialet är nio svenska ungdomsromaner utgivna mellan 1969–2004 av tre kvinnliga och två manliga författare. Det rör sig om välkända, väl etablerade författare som Gunnel Beckman, Inger Edelfeldt, Katarina Kieri, Peter Pohl och Mats Wahl. De romaner som analyseras är i kronologisk ordning: Beckmans *Tillträde till festen* (1969) och *Ett slag i ansiktet* (1976), Edelfeldts *Juliane och jag* (1982) och *Duktig pojke* (1977/1983), Pohls *När alla ljuger* (1995) och *Man kan inte säga allt* (1999), Wahls *Lilla Marie* (1995) och Kieris *Ingen grekisk gud, precis* (2002) och *Dansar Elias? Nej!* (2004). Därtill görs kortare jämförelser med andra svenska ungdomsromaner under perioden.

Samtliga romaner har valts för att de innehåller, som Franck skriver "fångslande glidningar i hur heterosexualitet framställs" (s. 49). Det handlar om romaner där gestaltningen av heterosexualiteten skaver, där performativa handlingar stör ordningen.

Avhandlingen är problemorienterad. Den driver

tesen "att heterosexualiteten upprättas som måttstock och övriga sexualiteter görs begripliga i relation till uppfattningar om vad heteronormativiteten omfattar" i ungdomsromanerna (s. 15). Heteronormativitet upprätthålls genom institutioner, strukturer, relationer och handlingar och detta sker, görs och omförhandlas hela tiden. De internationellt viktiga forskarna Deborah Cameron och Don Kulick visar tydligt hur heteronormens kraft verkar i boken *Language and Sexuality* (2003), där analysen framförallt visar hur språk och sexualitet hör ihop. Det blir tydligt att heterosexualitet måste könas eftersom kön (gender) är en del av dess praktik. Det kan med andra ord inte finnas en könsneutral heterosexualitet utan flick- och pojkheterosexuella personer och dessas relationer kan relateras till makt som över- och underordning.

Syftet med Mia Francks avhandling *Frigjord och oskuld* är "att undersöka hur flicksexualitet gestaltas i svensk ungdomsroman." (s. 15) Flicksexualitet ställs i relation till pojksexualitet för att visa hur heterosexualitet upprättas som måttstock för andra sexualiteter. Den övergripande heteronormativiteten är därmed utgångspunkten liksom de möjliga taktiker som kan skönjas i förhållande till denna. Avhandlingen koncentrerar sig med andra ord på att "blottlägga de berättartaktiker som synliggör hur sexualitet konstrueras i svenska ungdomsromaner och hur normerna styr gestaltningen" (s. 16).

Avhandlingen är teoretiskt förankrad i aktuell queerteori, feministisk teori, maskulinitetsteori och narratologi. Därtill tas också kategorierna klass och ålder med. Inom queerteori ställs den väsentliga frågan om "den normerande heterosexualiteten" och Francks forskningsfrågor går i den riktningen: "Hur gestaltas och upprätthålls (hetero)sexualitet i romanerna? Hurdan sexualitet är möjlig att iscensätta och vad innebär gränsoverskridanden? Vilka normer och ideal förväntas de unga i ungdomsromanerna förhålla sig till? Hur konstrueras och ifrågasätts heteronormativitet?" (s. 15) En utgångspunkt och ett begrepp som Franck nyttjar och som finns i avhandlingens titel är lingvisten Penelope Eckerts begrepp "developmental imperative" som översatts till "heterosexuellt mognadsimperativ". Det innebär att heterosexualitet är avgörande för (unga) människor och det handlar om att kunna uppvisa rätt sorts mognad och som det står på avhandlingens baksida: "för att mogna på en heterosexuell marknad innebär det att unga i ungdomsromanen lär sig förstå hur gränser kan överskridas och vilka handlingar som får repressalier."

Att vara ungdom, eller "in-between", som Beth Younger (2009) talar om är en känslig ålder, där det sexuella uppvaknandet är en del av tillvaron. Det handlar om att mogna, med Eckerts formulering, om att passa in och förhålla sig till vad Judith Butler kallar för den "heterosexuella matrisen". Det finns förstås alternativ, ingenting är fast eller givet, utan handlingar är uttryck för performans, görande, som Franck talar om under rubriken "performativt motstånd". Därför blir det intressant att "rikta uppmärksamheten på det marginaliserade och skeva inom flickskildringen" (s. 273).

Föreliggande avhandling är också förankrad i feministisk teori. I fokus står som nämnts flicksexualitet, men också pojksexualitet analyseras i romanerna eftersom heteronormativet bygger på denna dikotomi och båda könen måste förhålla sig till denna. Mia Österlunds modell för en flickmatris med flicktyper som duktig flicka, pojkflicka och dålig flicka, och modellen för en pojkmatrix med pojktyper som macho, mes och mjukpojke är viktiga analysverktyg i avhandlingen. Till det teoretiska ramverket hör också teorier om hur maskuliniteter konstrueras och här är framförallt R.W. Connells *Masculinities* (1995) samt John Stephens schema över olika maskuliniteter i studien *Ways of Being Male* (2002) viktiga utgångspunkter. Därtill lyfts klassperspektiv upp utifrån Beverlyn Skeggs teorier i *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön* (1997/1999).

Slutligen är avhandlingen förankrad i narratologi. De nio romanerna analyseras genom närläsning och det är framförallt en karaktärsanalys som genomförs för att undersöka de olika taktiker som är möjliga. Avsikten är inte att göra en ingående narratologisk studie (s. 37) men berättandet är viktigt för att se hur heterosexualiteten är gestaltad och för att komma åt talande tystnader. Särskilt inrikas analysen på att studera de realistiskt gestaltade romankaraktärerna, men också vem som berättar, berättarröst, fokalisering, blickar, och hur texternas värderingar, ideologier, normer framskyntar. I analysen används begreppet den implicita författaren för att skilja textens mening, värdering från den riktiga författarens. Här framträder en rad narratologer som Mieke Bal, Wayne C. Booth, Seymour Chatman, Susan Lanser Sniader, Maria Nikolajeva och Judith Roof. Franck lyfter fram att ungdomsromanen ofta har ett pedagogiskt intresse, vilket kan skönjas i det ideologiska perspektivet som kan vaskas fram genom den implicita författaren (s. 274 t.ex.).

Motivet sexualitet är i bred bemärkelse relativt vanligt i svenska ungdomsromaner alltsedan slutet av 1960-talet, men har inte tidigare varit föremål för någon större studie på svenska. Ämnesvalet är således angeläget. De teoretiska ansatserna är högaktuella också sett i ett internationellt perspektiv, där forskning om ungdomslitteratur och sexualitet är på frammarsch. I internationell forskning har Roberta Seelinger Trites studie *Disturbing the Universe. Power and Repression in Adolescent Literature* (2000) varit mycket betydelsefull, där hon visar att sexualitet i engelskspråkig ungdomslitteratur ofta skildras negativt, som något som ungdomarna skall varnas för och som något skrämmande. De unga skall så att säga fostras och sexualiteten kontrolleras. Trites bok var en viktig utgångspunkt också för detta avhandlingsprojekt, skriver Franck (s. 47) och eftersom tiden gått har nyare studier på området utkommit som Kimberley Reynolds *Radical Children's Literature. Future Visions and Aesthetic Transformations in Juvenile Fiction* (2007) som tas upp i avhandlingen. Reynolds studie nyanserar den tidigare forskningen kring sexualitet genom att den visar att nyare engelskspråkig ungdomslitteratur också skildrar sexuell lust, vilket är iakttagelser som ligger väl i linje med några av Francks. Till dessa kan två nyutkomna studier om ämnet nämnas: Katryn James *Death, Gender and Sexuality in Contemporary Adolescent Literature* (2009) och Beth Younger *Body Image and Female Sexuality in Young Adult Literature* (2009), där särskilt den senare behandlar ungdomslitteratur och sexualitet. Dessa verk kan av naturliga skäl inte vara med i föreliggande avhandling, men de visar hur högaktuellt ämnet sexualitet är inom den internationella ungdomslitteraturforskningen. Francks avhandling skiljer sig däremot från de andra studierna genom att det är ett mindre antal romaner som analyseras noggrant. Här går djup före bredd. Målet med avhandlingen är dock att urvalet också skall ha relevans och "bärkraft", som det står för hur heterosexualitet som norm fungerar i svensk ungdomsroman (s. 50).

Avhandlingen består av fem täta kapitel. Efter kapitel 1 "Inledning" (s. 13–59) som är traditionellt strukturerat, med syfte, teori, metod, tidigare forskning, material och urval följer tre större analyskapitel "Bruten romans", "Våldsam norm" och "Heteronormativt (av)brott". Dessa kapitel är disponerade utifrån en modell inspirerad av forskarna Deborah Cameron och Don Kulick som lyft fram tre särskiljande praktiker (maskulin/feminin, domine-

rande/underordnad, hetero/homosexuell) som be-tecknande för heterosexuell performativitet. En di-kotomi är utgångspunkt för varje kapitel samt Eck-erts (1994) övergripande tankegång om att unga människors förväntas mogna in i heterosexualitet. Själv läser jag de tre analyskapitlen som en prisma över skeva heteronormativa uttryck. Kapitlen tar upp olika romaner, ibland ett par gånger som *Juliane och jag* och *När alla ljuger* som förekommer i två kapitel. Detta beror på att analysen strukture-rats efter problemområden.

I det första av avhandlingens analyskapitel ”Bru-ten romans” (s. 60–140) analyseras och problemat-iseras heterosexuella parrelationer, sådana som exi-sterar i Beckmans två klassiska ungdomsromaner *Tillträde till festen* och *Ett slag i ansiktet* samt så-dana relationer som ännu inte kommit till stånd men som romankaraktärerna Elias och Laura fun-derar på och håller på att mogna in i som Kieris *Dansar Elias? Nej!* och *Ingen grekisk gud, precis*. Di-kotomin maskulin – feminin är här central. Ana-lysen av Beckmans äldre romaner visar att flick-orna Annika och Helena känner sexuell lust och åtrå, men bryter den heterosexuella romansen när kroppen blir svårt sjuk eller då pojkvännen använ-der våld. Målet är emellertid försoning. I Kieris ro-maner skildras den 15-åriga Lauras obesvarade för-älskelse till läraren Anders. Genom hans försorg och mentorskap utvecklar hon sitt skrivande och sitt subjekt, samtidigt som hon inte låter sig be-traktas som objekt. Laura agerar som ett aktiv be-gärande subjekt, vilket visas genom iakttagelser av blickars betydelse och hennes skrivande. Både hon och Annika hos Beckman samt Elias i Kieris andra roman hittar taktiker och lyckas omformulera det heterosexuella mognadsimperativet. I kapitlet ana-lyseras också olika sorters maskulinitetskonstruk-tioner som Lennart (*Ett slag i ansiktet*) och Elias (*Dansar Elias? Nej!*) och kommenteras kort utifrån Connell och Messerschmidts resonemang om lo-kal, regional och global maskulinitet som diskuteras i artikel ”Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept” (2005).

I det andra analyskapitlet ”Våldsam norm” (s. 141–205) diskuteras flickkaraktärer som utsatts för sexualiserat våld och tystats på olika vis. Här ana-lyseras Pohls två romaner *När alla ljuger* och *Man kan inte säga allt*, Wahls *Lilla Marie* och Edelfeldts *Juliane och jag*. Kapitlet handlar om hur under- och överordning gestaltas. Här är det tal om flickor som bryter mot heteronormen och hur de straffas. I *När alla ljuger* mördas flankflickan, bifiguren Kicki. I

Edelfeldts roman *Juliane och jag* diskuteras sexu-alitet som något som förväntas ske, men Kim, Ju-liane och Yvonne är inte villiga. De vill inte foga in sig som flankflickan Gunilla gjort. I *Man kan inte säga allt* sexmördas Sussy inledningsvis och är sedan röstlös men inte kroppslös. Franck lyfter fram hur Fredde, brodern och jagberättaren försö-ker få klarhet i vad som hänt och hur hans perspek-tiv tydliggör att flicklusten inte är ett önskvärt be-teende. Fredde uppfattar nämligen inte att flickan ens önskar vara respektabel (s. 205). I Wahls *Lilla Marie* agerar flickan aggressivt och maskulint ge-nom att kraftigt ta avstånd från det heterosexuella mognadsimperativet. Varför så sker får sin förkla-ring i romanen genom att hon exempelvis är ett re-sultat av en våldtäkt.

I det sista analyskapitlet ”Heteronormativt (av) brott” (s. 206–272) är det dikotomin heterosexu-alitet/homosexualitet som ligger i grunden. Här analyseras en rad heterosexuella beteenden som är strängt förbjudna som pedofili, sex mellan syskon, incest och våldtäkt. Gayle Rubins klassiska arti-kel ”Thinking Sex. Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality” (1984) är en viktig teore-tisk utgångspunkt liksom Judith Butlers begrepp ”den heterosexuella matrisen”. Franck visar hur av-vikelser från heteronormen gestaltas som den för-bjudna syskonkarleken i *När alla ljuger*, som ho-mosexualitet i den tidiga komma-ut romanen *Duk-tig pojke*, eller närmast lesbiska textögonblick i *Juliane och jag*. Analyserna ger tre olika exempel på normbrott och visar övertygande hur romankarak-tärerna brottas med den heterosexuella normen. Avhandlingsförfattaren visar hur tidig Edelfeldt var, också internationellt sett, med att gestalta ho-mosexualitet på ett naturligt vis. Det är inte fråga om brukslitteratur, som forskarna Michael Cart och Christine A. Jenkins lyft fram som typiskt för 1970-talet, där homosexualitet ofta skildras som ett socialt *problem*. Här är förhållandet snarare det omvända. Det är samhällets normer som är huvud-problemet. Som Franck konstaterar ”hör Jim mer hemma i 1980-talets homosexualitetsgestaltning” (s. 235) där litterär kvalitet och inte fullt så stereo-typa skildringar som tidigare är ett signum.

I avhandlingens sista och femte kapitel ”Avslu-tande diskussion” (s. 273–285) redogör avhand-lingsförfattaren för sina resultat. Romananaly-serna visar på en rörlig heterosexualitet och denna gestaltas både som en lustfylld och våldsam prak-tik. Sexualitetskonstruktioner och könskonstruk-tioner är således tätt förknippade med varandra

också inom ungdomsromanernas världar. En taktik som används för att göra motstånd är tystnad. Den kan gömma undan det förbjudna, men genom att vara berättad är den också uttryckt och talad.

Avhandlingen avslutas med en engelsk summary samt ett titel- och ett personregister.

Frigjord oskuld är en problemorienterad, uppslagsrik och intressant avhandling. Jag skall i det följande peka på dess förtjänster men också lyfta fram punkter som jag ställer mig mer tveksam till som bl.a. rör urval, synen på ungdomslitteratur, metod och specifika romantolkningar.

Avhandlingens övergripande syfte att undersöka hur sexualitet gestaltas med avseende på heteronormativitet är ett nydanande grepp inom ungdomslitteraturforskningen. Mia Österlunds avhandling *Förklädda flickor* (2005) om könsöverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman är ett viktigt bidrag kring den svenska ungdomsromanen som innehåller queerperspektiv och där finns också den flick- och pojkmatrix som Franck använder. Francks avhandling är emellertid starkare förankrad i queerteori med sin problemställning om "hur det heterosexuella mognadsimperativet utförs" (s. 284) och är inom ungdomslitteraturforskningen ett pionjärverk. Den sällar sig tillsammans med några fler queerteoretiska avhandlingar som Ann-Sofie Lönnngrens *Att röra en värld. En queerteoretisk analys av erotiska tringlar i sex verk av August Strindberg* (2007) och Rita Paqvaléns *Kampen om eros. Om kön och kärlek i Pablensviten* (2007) samt Eva Borgströms studie *Kärlekshistoria* som analyserar begär mellan kvinnor i 1800-talets litteratur (2008) till ett vitalt forskningsområde. Dessa studier innehåller samtliga intressanta queerteoretiska resonemang kring begrepp (som exempelvis samkönat begär) som Francks avhandling skulle kunna relatera till. Att inga hänvisningar görs till denna forskning, beror troligen på att det är källmaterialet som styr vilket fält (ungdomslitteratur eller allmän litteraturvetenskap) som studien i första hand refererar till. Om man istället vände på problematiken och lät de teoretiska forskningsfrågorna styra skulle gränserna mellan områdena vara betydligt mindre än vad vi vanligen tror. Francks avhandling är ett gott exempel på det.

Frigjord oskuld har en tydlig och klar disposition. Det är ett mycket bra grepp att analyskapitlen är upplagda efter problemområden och sätter forskningsfrågorna i fokus. Den metodologiska tolkningsramen som utarbetats fungerar väl och

bygger på högt ansedda teoretikers forskningsrön som Cameron, Kulick och Eckert. Vad beträffar syftet anges det tidigt i avhandlingen och uppfylls på ett förtjänstfullt vis. Franck har i anslutning till syftet utarbetat fyra forskningsfrågor för att ringa in problemområdet, varav två av dem är mycket snarlika huvudsyftet. De lyder: "Hur gestaltas (hetero)sexualitet i romanerna?" och "Hur konstrueras och ifrågasätts heteronormativitet?" (s. 15). Min invändning är att dessa forskningsfrågor är för lika syftet och skulle ha vunnit i precision.

Avhandlingens källmaterial, nio svenska romaner av kvinnliga och manliga författare från 1969–2004 är valda utifrån en omfattande läsning av en mängd romaner, genom *Svenska barnboksinstitutionens årsredovisningar* och genom översiktsverk. För att kunna säga något mer än att sexualitet förekommer som motiv, vilket är rimligt, har en avgränsning gjorts till att välja ut de romaner som innehåller intressanta skildringar av heterosexualitet som stör och förändras genom performativa handlingar (s. 49–50). Argumentet att analysera romaner som skildrar heterosexualitet som oroar är intressant. Däremot ställer jag mig undrade till formuleringen att avhandlingen äger en "bärkraft och relevans för hur heterosexualitet som norm görs gällande i svensk ungdomsroman" (s. 50). Därtill är det empiriska underlaget för litet. Däremot betonar avhandlingen djup före bredd, vilket gynnar de enskilda textanalyserna.

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter redovisas på ett tydligt vis i inledningens avsnitt "Teoretisk bakgrund" (s. 16–34). Det inleds med en god argumentation om varför sexualitet är en viktig utgångspunkt för analysen och varför också andra variabler som klass, kön och ålder är relevanta. Det är en intersektionell ansats som beskrivs, men som Franck konstaterar med rätta är sexualitet överordnat i avhandlingen, varför de andra kategorierna beaktas men inte på samma utförliga vis. Följaktligen gör avhandlingsförfattaren inga anspråk på att göra en helgjuten intersektionell analys. Det är ett välgrundat resonemang, vilket också överensstämmer med de kommande analyserna, som förhåller sig till de olika kategorierna i olika omfattning beroende på den roman som står i blickfånget. Heteronormativiteten är emellertid ständigt närvarande.

Vad gäller avhandlingens teorianvändning är Franck både påläst och kunnig. Det rör sig om aktuell och relevant queerteori, feministisk och maskulinitetsteori samt narratologi i viss utsträckning.

Centrala och viktiga teoretiker inom queer/sexualitetsforskningen ingår i studien som Foucault, Rubin, Rich, Halberstam, Connell, Butler, Sedgwick, Cameron och Kulick. En inledande diskussion förs om sexualiteten som kulturell konstruktion, där referenserna till Foucaults begrepp sexuell diskurs och makt är givna, men där också socialantropologen Rubins artikel "Thinking sex" (1984) är en viktig utgångspunkt. Rubin visar hur heterosexualitet förhåller sig till normalitet och på ett illustrativt vis (genom cirklar) åskådliggörs hur vissa heterosexualiteter inte är sanktionerade eller normala. Franck hänvisar (s. 32f) här till den svenska översättningen i Fanny Ambjörnsson bok *Vad är queer?* (2006). Genomgången av queerteorin är väl genomförd och att introducera Penelope Eckerts begrepp heterosexuellt mognadsimperativ på svenska är fruktbart liksom att applicera Rubins tankegångar i analyskapitlet. Ett par referenser saknar jag som Jonathan Ned Katz studie *The Intervention of Heterosexuality* (1995) och Eva Borgströms introducerande artikel om queer i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1998:1.

Den teoretiska genomgången spänner över stora problemområden, där några teorier får större betydelse än andra. På några ställen kommer nya teoretiker in senare i avhandlingen, som exempelvis Rosi Braidottis tankegångar om det nomadiska subjektet (s. 161) och redogörelsen av Amy Allens fyra olika kategorier för förståelse av makt (s. 152). Dessa skulle likaväl ha kunnat introducerats i samband med Foucaultdiskussionen i inledningen och sedan kraftigare följts upp senare i avhandlingen. Nu fungerar teorikerna mer som inskott. Det förstnämnda rör en diskussion kring identitet som avhandlingen i övrigt inte fördjupar sig särskilt i. Vidare diskuteras filmteoretikern Mulveys välkända begrepp *to-be-looked-at-ness* som handlar om hur kvinnor blir betraktade av en manlig blick på film. Mulveys resonemang från mitten av 1970-talet är tidsbundet och har på senare år också starkt ifrågasatts. Franck är väl medveten om denna kritik och tar upp den, men först på s. 105–106. Jag tycker dock att kritiken skulle kunna varit med redan från början, eftersom man annars undrar om avhandlingsförfattaren är omedveten om denna. Så är ju icke fallet.

Ett annat exempel rör redovisningen av ett centralt begrepp som implicit författare. I avsnittet om "Berättad sexualitet" (s. 34ff) argumenterar Franck utifrån narratologer som Lanser, Roof och Nikolajeva för att berättandet hör ihop med kontextuella faktorer, där synen på sexualitet hör ihop med samhälleliga värderingar. Franck skriver: "Vid en

undersökning av (hetero)sexualitet finns det normerande inte endast inom texten utan sexualitetsgestaltningen styrs också av de rådande samhällsvärderingarna. Berättad sexualitet uttrycks därmed både i texten och i den genklang som härstammar från kontexten utanför den fiktiva textvärlden." (s. 37) Hur ser då denna genklang ut? Uppstår den i mötet med texten? I läsningen?

Som jag uppfattat det blir begreppet den implicita författaren det centrala här för att komma åt ungdomsromanernas "övergripande norm". Begreppet implicit författare introduceras i avhandlingen genom Booth (s. 38), därefter med Chatman (s. 38) som betonar att "den implicita författaren inte ska förväxlas med berättaren eftersom den implicita författaren inte kan förmedla någonting. Den implicita författaren är – med andra ord – en närvaro, men inte en röst i texten." (s. 38) Begreppet tas åter upp på sidan 84 genom Bals definition där "den implicita författaren avser textens ideologiska och moraliska attityd, vilken kan vara såväl öppen som dold." Bal utgår från Booth och karakteriserar den implicita författaren "som hela textens uttolkade betydelse." (s. 84) Min invändning här är att det vore bättre att ha en samlad diskussion kring begreppet, men att det också funnits en tydligare och grundligare argumentation för fördelarna med just Booth, Chatman och Bal som de viktigaste teoretikerna och varför andra uteslutits som t.ex. Rimmon-Kenan, vars resonemang om den implicita författaren i *Contemporary Poetics* (1983/2001, s. 88f) på flera punkter vänder sig emot Chatman.

En annan invändning rör resonemanget kring att ungdomsromanen skulle vara pedagogisk. Diskussionen kring barnlitteratur som pedagogisk och/eller estetisk är en ständigt aktuell fråga om man tänker på ämnen som väcker upprörda känslor hos de vuxna och ger upphov till debatter i offentligheten. Därtill har forskare olika uppfattningar om barn- och ungdomslitteraturen har några specifika särdrag (förutom att läsekreten är barn/ungdomar). När Franck hävdar att "den implicita författaren är väsentlig då det gäller ungdomsromanerna vars övergripande norm kan sägas vara pedagogisk eftersom berättelserna som gestaltas har som mål att på olika sätt fostra unga läsare" (s. 39) efterlyser jag argument. Det finns välrenommerade forskare som Perry Nodelman som hävdar detta, men resonemanget är inte invändningsfritt och får ibland märkliga konsekvenser. Franck skriver exempelvis i avslutningen om Pohls *När alla ljuger* att

”det ligger ett pedagogiskt intresse i det som gestaltas” (s. 227), men hur vet man det? Är det författarens intresse som avses? I slutdiskussionen står det vidare: ”Beträffande ungdomsromanen är ett pedagogiskt intresse ofta det övergripande ideologiska perspektiv som accentueras genom den implicite författaren” (s. 274). De värderingar och attityder som Franck menar tränger igenom i texten, och som urskiljs genom den implicite författaren är visserligen intressanta att diskutera, men frågan är om det går att generalisera till den grad att alla ungdomsromaner är pedagogiska? Jag tror inte det. Samma invändning reser jag mot användningen av begreppet ideologi, som först på sidan 123 tas upp ordentligt genom hänvisning till John Stephens studien *Language and Ideology in Children's Fiction* (1992). I denna hävdar Stephens att barnböcker har till syfte att socialisera in barnen i sin omgivning. De skall så att säga lära sig något av böckerna. Frågan är varför den anglosaxiska forskningen tycks ha en förkärlek till att se texterna som fostrande. Är inte ungdomsromanen precis som annan skönlitteratur konstnärliga estetiska verk? Den svåra diskussionen kring begreppen pedagogik och estetik i barn- och ungdomslitteratur kan varken besvaras generellt eller på några enkla rader. Jag hade gärna sett att avhandlingsförfattaren fördjupat sig mer i den omtvistade och svåra frågan kring estetik och/eller pedagogisk objekt samt sin metod.

Franck talar om en ”genklang som härstammar från kontexten utanför den fiktiva textvärlden”, om ”queera läsningar” (s. 25), ”sexualitetsläsningarna” (s. 59) och ”min läsning” (s. 276). Avhandlingen har en hermeneutisk ansats, där textens betydelse inte är fastlagd en gång för alla, utan uppstår i mötet mellan text och läsare i en historisk situation. För att närmare utreda sin syn på text, läsning eller lärsart, vilket Franck inte gör, skulle exempelvis Lönngrens avhandling (2007) kunnat vara till nytta. Här finns (s. 26ff) ett utförligt resonemang kring text och läsning med hänvisningar till såväl Gadamer som Ricoeur i ett metodresonemang om hur heteronormativitet historiskt finns med oss i våra förväntade läsningar, samtidigt som det finns utrymmen i den heterosexuella kulturen för queera läckage.

Den historiska kontexten är därmed central. Textanalyserna i *Frigjord oskuld* spänner över 35 år. Under denna period finns det betydande skillnader såväl mellan den äldre och yngre ungdomsromanen som synen på sexualitet i samhället. I slutet av 1960-talet och början av 1970-talet slog den samhälls- och probleminriktade ungdomsboken

igenom, under 1980-talet var det mer av psykologisk realism. Den modernare ungdomsboken har uppvisat en helt annan komplexitet än 1970-talets s.k. ”brukslitteratur” som ”satte problem under debatt” och där samhälls- och kvinnofrågor var centrala. I dag är den alltmer personorienterad (se t.ex. Lena Kårelands översikt om barn- och ungdomslitteratur, www.litteraturbanken.se 2008). Också det svenska samhället har avsevärt förändrats och blivit mer individualiserat. Därtill har synen på sexualitet avsevärt ändrats. Homosexualitet var exempelvis i Sverige stämplat som en sjukdom ända fram till 1979 och först 2009 blev det lagligt att ingå äktenskap mellan homosexuella. I det avslutande kapitel 5 kommenterar Franck något skillnaden mellan de äldre romanerna (som här representeras av Beckman) och de nyare och resultatet är att de förra gestaltar en medvetandehöjning genom att karaktärerna väcks, medan i de nya romanerna som Kieris *Ingen grekisk gud* och Wahls *Lilla Marie* ifrågasätts ”feminitetskonstruktionen genom det individuella” (s. 281). Vidare nämns att sexualitetsdiskussioner på 1960-talet och 2000-talet skiljer sig åt eftersom de ”spänner över teman som rätten att njuta till normaliseringsprocesser” (s. 51). Den senare är ett sociologisk begrepp brukat av Eva Lundgren, vilket är tätt knutet till forskning om våld i kärleksrelationer; det förstnämnda om rätten att njuta hör till sexliberalismens tid på 1970-talet, som utreds av idéhistorikern Lena Lennerhed. De mångvetenskapliga inskotten är välkomna men blir ibland, som i detta exempel, framställda i något svepande formuleringar. Här vore också djup bättre än bredd. Sammanfattningsvis efterlyser jag mer av den historiska och samhälleliga kontexten för att visa på skillnader och likheter i synen på sexualitet, eftersom det står: ”Bokurvalet omfattar en längre tidsperiod för att påvisa att sexualitetsskildringen är knuten till föränderliga kategorier som kön och klass.” (s. 50f) En ingång skulle vara ett tydligare litteratursociologiskt och/eller kulturanalytiskt perspektiv.

Vad beträffar forskning kring sexualitet i ungdomslitteratur är det ett tämligen utforskat ämnesområde. Franck redogör för den tidigare forskningen (s. 43–48) men jag saknar Lars Furulands, Mary Ørvigs och Sonja Svenssons *Ungdomslitteraturen. Ord och bilder för barn och ungdom III* (1994), där ett avsnitt handlar just om ”Kärlek och erotik”, där de bland annat nämner att tabu systemkonkärlek raserades 1991 med Katarina von Bredows roman *Syskonkärlek*, att homosexualitet som ämne blivit vanligare och sexuella övergrepp i form

av incest mellan barn och vuxna numera är "helt comme il faut" (s. 301). Därtill skulle Sonja Svenssons översikt i *Den svenska litteraturen* (1990) kunnat vara med liksom Lena Kårelands ovan nämnda översikt i Litteraturbanken. Dessa översikter är i mitt tycke mer relevanta att ta upp i en forskningsöversikt än Marika Andræs avhandling (2001) *Rött eller grönt?* som rör en annan tidsperiod och undersöker Wahlströms ungdomsböcker fram till 1944.

Tyngdpunkten i avhandlingen är textanalyserna. Franck förhåller sig lyhört till den tidigare forskningen om romanerna, som både revideras och nyanseras. Av de tre analyskapitlen är kapitel 2 och 4 mycket bra. I kapitel 2 "Bruten romans" görs övertygande analyser av Kieris romaner *Ingen grekisk gud*, *precis* och *Dansar Elias? Nej!* vilket är två mycket intressanta romaner och jag instämmer med Maria Nikolajeva som i artikeln "Girls Take Over In Swedish Young Adult Fiction" (*Swedish Book Review*, Supplement 2006) hävdar att *Ingen grekisk gud*, *precis* är en feministisk ungdomsroman, där Laura är en mycket komplex romankaraktär, till skillnad från många andra i vår svenska samtidsungdomsroman. Att Laura inte låter sig betraktas, utan genom blicken utför "en motståndshandling", en taktik, är intressant (s. 106) liksom Francks resonemang kring hur skrivandet gör henne till ett subjekt. I romanen fungerar den unga läraren Anders, som en mentor, som uppmuntrar skrivandet genom vilket Laura växer och mognar och därmed formuleras det heterosexuella mognadsimperativet. Den unga kvinnan intar en aktiv blick på mannen, samtidigt som förälskelsen inte besvaras. Det gör att romanen är så sympatisk. I en tidigare analys av den manliga romankaraktären Elias i *Dansar Elias? Nej!* har Nikolajeva kategoriserat honom som en New Age Man. Franck ifrågasätter detta och menar att han varken är en mjuk pojke (med Österlunds begrepp), eller en "hero in drag" med Lissa Pauls begrepp, d.v.s. en feminin man. Konklusionen är att Elias är "en mångbottnad maskulinitetskonstruktion där det är möjligt att pojkskap konstrueras med andra förtecken än motsats till flickskap." (s. 132) Det får mig att fundera om själva försöken till etikettering av pojken också blir ett bekräftande av binariteten, dikotomin och därför så problematisk. Att karaktäriseras som "en mångbottnad maskulinitetskonstruktion" är visserligen öppnare än de tidigare mer precisa förslagen, men vad betyder det? En annan invändning kring den för övrigt intressanta analysen av romanen *Dansar Elias? Nej!* är en tolkning av en passage, där Elias

just varit med om ett smärtsamt uppvaknade som rör hans djupa saknad efter sin mamma. Han måste börja leva istället. I romanen står det:

Jag kokar te och brer mig ett par mackor. Det flyter mindre trögt i kroppen. Det känns inte lika tungt och hopplöst. Solen skiner och jag längtar efter en dusch.

Jag låter vattnet strömma över mig länge. Och jag ökar temperaturen på vattnet, lite i sänder, tills det är skällande hett. Sedan gnider jag in mig omsorgsfullt med tvål och schampo, jag vill få bort det sunkiga och överkliga, och jag avslutar med riktigt kallt vatten i förhoppning om att kliva ur badkaret som en pånyttfödd. (s. 106f)

Passagen kan tolkas som ett metaforiskt renhetsbad, där målet är katharis vilket ordet "pånyttfödd" skulle kunna antyda. "Solen skiner" som det står och man känner att Elias är på gång. Att tolka uppvaknandet som smärtsamt är rimligt, men Franck menar att själva tvättandet påminner om "den våldtagna flickan som skrubbar sig själv efteråt." (s. 133). Franck jämför med Christina Wahldéns debutroman *Kort kjol* (1998) i vilken den 16-åriga Myra våldtas på en efterfest av ett pojkgäng. Att hon tvättar sig efteråt, vilket är vanligt bland våldtagna kvinnor (enligt sociologisk forskning som Franck också hänvisar till), är dock inte samma symboliska renhetsbad som Elias utför. För Myra handlar det om att dölja sin skam, att bli fri sina gärningsmän – men smärtan består. Att Elias reagerar "med samma renlighetsbehov" (s. 134, min kurs.) som en våldtagen har jag således svårt att instämma i.

I analysen av Peter Pohls *Man kan inte säga allt* (kap. 2 "Våldsam norm" s. 169–184) är det en våldtäkt och brutalt sexmord på den 12-åriga flickan Suzzy som den starka romanen kretsar runt. Avhandlingen tar upp narrologiska aspekter. Flera av de romaner som närläses, däribland *Man kan inte säga allt* har en jagberättare, men om jagberättaren är pålitlig eller ej utreds inte i större utsträckning. I *Man kan inte säga allt* är berättarens, Freddes, opålitlighet viktig eftersom romanen kretsar runt problematiken vad som har hänt och sanning respektive lögn är ett genomgående motiv. Den 15-åriga Fredde är både chockad och naiv och det tar tid för honom att förstå vad som kan ha hänt: "Sakta börjar jag förstå vad som hänt: någonting i stil med andra liknande förstasidensnyheter runt om i landet" (s. 35) eller "Jag har blivit en smula observant på sista tiden. Det vill säga: jag lägger märke till saker och ting som jag förr inte lade märke till."

(s. 159). Fredde är som jagberättare opålitlig liksom alla de som utreder härvan. En tydlig fråga i romanen handlar just om vem man kan lita på och här är blir den opålitliga berättaren ett viktigt grepp. Tack vare vännen Jocke, som fungerar som katalysator, kommer fler berättelser fram om vad som kan ha hänt. Fredde väljer emellertid som alla de andra att inte tala om sanningen för polisen för att skydda sig själv, sin mamma och flickorna som varit med. Romanen har vissa likheter med Pohls *Janne, min vän*, där jagberättaren Krille också kommer till insikt i slutet av romanen och kan växa och gå vidare (se Mia Österlunds intressanta läsning). På liknande vis läser jag historien om Fredde som är den som kommer gå vidare i livet och som tack vare sin goda vän Jocke inte heller är ensam: "Det är bra med en vän. Det är det bästa men kan ha." (s. 235)

Franck har en klar poäng i att Sussy är röstlös men inte kroppslös och att hennes historia endast tolkas genom pojkerättaren Fredde. Det är han som genomgående berättar, men som jag konstaterat är han opålitlig. I analysen diskuteras Sussys agerande som "ett lustfullt iscensatt flickskap" (s. 177), som "sexuell aktivitet" (s. 180), som "flicklusten" (s. 183). Men vad Sussy känt, tyckt eller varför hon blivit indragen vet vi inget om. Det är ju enbart Freddes perspektiv som delges förutom utdrag ur tidningen och ett avgörande foto. Att Fredde inte förmår genom sitt berättarperspektiv av att vara pojke och bror tolka sin systers handlingar utan värderar dessa negativt är kanske inte så märkligt med tanke på att han är i chock och inget visste vad som pågått. Den dagbok som skulle kunna vara till hjälp föses undan av mamman och de foton som upptäcks talar sitt tydliga språk: det handlar om porrbilder. Sussy och kompisarna agerar således utifrån en utsatt position som gör att de överdriver objektifieringen för att väcka det manliga begäret och det blir en skev form av heterosexualitet, konstaterar Franck med rätta. Men att Fredde också kan ses som ett "språkrör för den implicita författaren" (s. 174) liksom mamman som fäster uppmärksamhet på hur språkliga formuleringar förmedlar värderingar (s. 179) undrar jag över. Den implicita författaren (enligt avhandlingens definition inledningsvis) är romanens attityd, värdering och norm och knappast en romankaraktärs eller en berättares som här. Det betyder snarare att romanens värderingar inte behöver vara samma som Freddes. Romanen förmedlar tydligt det moderna samhällets mörka sidor, där unga flickor kan bli indragna i sexbrott mitt på en lekplats, och där polisen inte kan

lösa brotten och där det bara finns förlorare. Det är, som jag läser den, en samhällskritisk roman vars värdering är att uppmana till eftertanke vilket också framgår av den vuxna berättartonen som ibland framskymtar. Vill vi ha ett samhälle som ser ut så här? Där unga flickor blir sexualiserade och faller offer för mäns blickar?

När det gäller analysen av Beckmans roman *Ett slag i ansiktet* (1976) (s. 83–101), är det tydligt hur romankaraktärerna Lennart och Helena "förhandlar om det våld som utövats och hur detta påverkar skildringen av sexualitet i relationen" (s. 53). Också här analyser Franck romankaraktärerna skickligt. Det är en klar poäng att Lennarts perspektiv tar överhanden genom stark fokalisering och att flickan tystnar efterhand, liksom att det är mannen som väcker upp Helena ur sin Törnrosa-sömn på slutet. Frank läser uppvaknandet som ett exempel på ett heterosexuellt mognadsimperativ (s. 85). Att paret försonas i slutet i romanen och den brutna romansen på så vis normaliserats igen är en rimlig tolkning. Däremot undrar jag om detta är den implicita författarens ideal också? Avhandlingen skulle generellt ha vunnit på att noggrannare klargöra berättarperspektivet i romanerna och resonera mer kring skillnaderna mellan romankaraktär, berättare och implicit författare.

Ett annat spår som också skulle fördjupas mer är paratexualitet. Vad beträffar analysen av *Man kan inte säga allt* nämns det kort genom att Franck hänvisar till en artikel av Österlund (på finska 2003) som diskuterat hur omslaget associerar till en idyllisk barndom med en gunga på en lekplats etc. Bilden, bestående av ett gröntonat och mörkt foto på en öde gunga där kedjorna tydligt syns och där lekplatsen ligger ett stycke nedanför en väg, på vilken inga människor syns, för min tankar snarast till förorten och till ungdomar som inte har någon annanstans att gå. Att ungdomar söker sig till lekplatser är vanligt, där kan de både smygröka och prata. Men ofta ligger lekplatsen, som här i utkanten med buskage runt och mycket kan hända. Bilden väcker rädslor. Rädslor som många, framför allt kvinnor, har när de passerar ödsliga och mörka platser, vilket Carina Listerborn diskuterar i avhandlingen *Trygg stad. Diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik* (2002). Det är också en otrugg värld som denna roman handlar om.

Till de bästa analyserna hör avsnittet om Beckmans *Tillträde till festen* i kap. 2, där Franck på ett mycket övertygande vis fördjupar Lena Kjersén Edmans tolkning och visar hur den sjuka kroppen

ställs i relation till den normala, friska och blir den avvikande och skeva. Till denna problematik måste Annika förhålla sig skrivandet blir en viktig del av en "mognadsprocess". Som Franck diskuterar söker sig Annika tillbaka till sin fasta heterosexuella kärleks relation i slutet av romanen, men situationen är nu en annan: hon har fått makten över sig själv.

Kapitel 4 om heteronormativa normbrott är avhandlingens bästa analyskapitel och innehåller mycket goda textanalyser. Urvalet fungerar här utmärkt och ger intressanta perspektiv på normbrott. Jag instämmer med Franck att romankaraktärerna strävar efter att uppvisa heterosexualitet, samtidigt som texterna just gestaltar tystnader och hemlighållanden som det heterosexuella tabut syskonkärlek hos Pohl och där också sexualitet, kön och klass sammanvinnas på ett skickligt vis i analysen. Det homosexuella uppvaknade hos Edelfeldt har tidigare diskuterats av Ulla Lundqvists i *Tradition och förnyelse* (1994) men här visar Franck återigen på sin förmåga att bygga vidare på den forskning som finns och komma med nya infallsvinklar och tolkningar. Att det finns en tuff konflikt mellan Normal-Jim och den skeva Jim, där sistnämnda vinner, står klar efter mötet med Mats som förlöser Jims känslor, mot föräldrarnas och samhällets normer. Textexemplen är också väl valda som då föräldrarna reagerar starkt, hamnar i konflikt med varandra och med sonen: "De hade väl inte behövt flytta ihop! De hade väl kunnat sköta det lite fint. Och det verkar så slutgiltigt när folk flyttar ihop", (citerat ur Franck s. 241) tänker mamman.

Sammanfattningsvis är *Frigjord oskuld* en uppslagsrik, innovativ och komplex avhandling. Den ställer svåra frågor och väcker nya. Textanalyserna är goda. Den metodologiska tolkningsram som utvecklats fungerar väl, de teoretiska perspektiven är väl valda och akribin är mycket god. Avhandlingen är ett viktigt bidrag litteraturvetenskapen i allmänhet och till ungdomslitteraturforskningen i synnerhet.

Anna Nordenstam

Christian Lenemark, *Sanna lögner. Carina Rydberg, Stig Larsson och författarens medialisering*. Gidlunds förlag, Hedemora 2009.

Christian Lenemarks avhandling *Sanna lögner. Carina Rydberg, Stig Larsson och författarens medialisering* (2009) bidrar till den breddning av verk-

samhetsfältet som är så påtaglig inom dagens litteraturvetenskap. Den fogar in sig i raden av nyare studier som tar sin utgångspunkt i författarrollens medialisering, vilket förvisso inte är ett samtida fenomen. Detta framgår redan av Andreas Nybloms och Jens Liljestrands Heidenstam- respektive Mobergavhandlingar. Utvecklingen har naturligtvis haft konsekvenser både för författarna och litteraturen, såväl innehållsligt som formellt/estetiskt.

Lenemarks syfte med sin avhandling är att "undersöka det dynamiska samspel mellan författarna, litteraturen och medierna (radio, tv och tidningar) som manifesterat sig decennierna kring år 2000" (s. 10). Carina Rydberg med sina båda böcker *Den högsta kasten* (1997) och *Djävulsformeln* (2000) samt Stig Larsson med sin *Natta de mina* (1997) – vilka avhandlingsförfattaren betraktar som två av föregångarna när det gäller författarens medialisering under 1990-talet – får tjäna som exempel. Ytterligare en anledning till att Lenemark valt att fokusera på just Rydberg och Larsson är att de båda ungefär samtidigt spelar ut det som i avhandlingen benämns "det biografiska kortet". Avhandlingens syfte är pregnant formulerat och gör studiet tydligt problemriktat. Här ställs en genuin forskningsfråga av generellt intresse: vad innebär medialiseringen *egentligen* för författarna och deras verk? Lenemarks studie är inte primärt "författarskapsvårdande" (här är två författarskap som så att säga av egen kraft skulle förtjäna ett utförligt studium) utan det handlar om ett fallstudium med ett resultat som är av generellt intresse. Samtidigt är valet av Rydberg och Larsson välgrundat: en författare av vardera könet och båda har varit mycket uppmärksammade i medierna samt biografiserat sina egna verk och utforskat "gränssytorna mellan liv och text" (s. 10). Liksom andra urval kan förstås också detta diskuteras. Skulle resultatet bli likartat om någon författare från det populärlitterära fältet hade valts ut?

Att Lenemark dock har ytterligare syften med sin avhandling framgår i slutet av inledningskapitlet, där han klargör att studien också syftar till att kritiskt granska och vidareutveckla sådana teorier som tagits i bruk för att belysa frågan om författarens medialisering, i synnerhet den könsblindhet som här tycks råda.

I det korta inledningskapitlet presenterar avhandlingsförfattaren en modell (s. 10) för att illustrera sambandet mellan de tre instanserna författaren – litteraturen – medierna. Dock förblir det oklart var *energin* kommer ifrån. Vem är pådrivare? Är det författarna som utnyttjar medierna? Eller är